

SOSYOLOGCA

OCAK-ARALIK 2017

CİLT:7 SAYI:13-14

ISSN: 2146-5207

TARİHSEL VE SOSYOLOJİK GERÇEKLİK BAĞLAMINDA NASREDDİN HOCA VE FIKRALARI

Mustafa ULUÇAY

Özet: Nasreddin Hoca, geniş bir coğrafyada uluslararası bir üne kavuşmak için evrensel bir kimliğe bürünmüş bir şahsiyettir. Nasreddin Hoca ve fıkraları hakkında bildiklerimiz ne kadar gerçek? Kendisine atfedilen fıkraların tarihi, felsefi, dini ve sosyolojik gerçekliği nedir? Onlara bakmamız, sorgulamamız gerekiyor. Bu anlamda tüm bunların sorgulandığı bu çalışmada, Nasreddin Hoca fıkraları tarihsel ve sosyolojik gerçeklik bağlamında incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Nasreddin Hoca, Şaka, Sosyoloji.

NASREDDİN HODJA AND ITS JOKES IN THE CONTEXT OF HISTORICAL AND SOCIOLOGICAL REALITY

Mustafa ULUÇAY

Abstract: Nasreddin Hodja is a personality that has become a universal identity to attain an international reputation in a wide geography. How real is what we know about Nasreddin Hodja and his jokes? What is the historical, philosophical, religious and sociological reality of the anecdotes attributed to him? We have to look at them, question them. In this sense, in this study, all this is questioned, Nasreddin Hodja jokes will be examined in the context of historical and sociological reality.

Keywords: Nasreddin Hodja, Joke, Sociology.

TARİHSEL VE SOSYOLOJİK GERÇEKLİK BAĞLAMINDA NASREDDİN HOCA VE FIKRALARI

Mustafa ULUÇAY *

Mizah Üzerine

Türk kültür tarihimizde edebiyat ile sosyolojiyi kendi şahsında birleştiren fikir adamlarımızın başında şüphesiz Ziya Gökalp gelir.

Ziya Gökalp; edebiyat, felsefe, sosyoloji gibi birçok ilmî disiplini kendi şahsında cem etmiştir. Gökalp'in 1340 (1924) tarihinde Cumhuriyet Gazetesinde neşredilen bir yazısı "Tebessüm" başlığını taşır. Yazar, fikirlerini "muhayyel ve meçhul bir filozof"un dilinden ifade eder. Bu yazısında meçhul filozofa sorar: "İnsanlığın ilk mümeyyiz alâmeti nedir?" Filozof şöyle cevap verir: "Benim ruhlar üzerindeki tecrübelerime göre insanlığın mümeyyiz alâmeti tebessümdür. Zira, tebessüm insana mahsustur. Mantıkçıların insanı "hayvan-ı dâhik" (gülen canlı) diye tarif etmeleri bundan olsa gerektir... Ben milletlerin hayat kabiliyetlerini de, fertlerindeki tebessümlerle ölçerim. Yüzü gülmeyen bir muallim, talebelerinin ruhuna hiçbir hakikat yerleştiremez. Yüzü gülmeyen bir tabip hastalarını tedavi edemez..." Gökalp yine sorar: "O halde milletimizi tebessüme alıştırmak için ne yapmalı?" Meçhul filozof şöyle cevap verir: "Evvela dinin sofuluk demek olmadığını herkese anlatmak lâzımdır. Peygamber Efendimizin çehresi daima mütebessimdi. Bundan dolayıdır ki, onu bir kere gören artık yanından ayrılamazdı... Bence yapacağımız inkılâpların biri de "tebessüm inkılâbı" olmalıdır. Tebessümü münevver gençlerin çehrelerine yeniden iade ediniz..."

Tebessümün en önemli kaynaklarından biri de mizahtır. Yalnız, her şeyde olduğu gibi mizahta da bir ölçü vardır. O ölçü de yapılan mizahın muhatabı küçük düşürmemesi, gayr-i ahlaki unsurlar içermemesi ve içinde yalan bulunmamasıdır.

Mizahtan bahseden Şark Klâsiklerine baktığımızda mizahta da bir gaye,

* Yard. Doç. Dr., İstanbul Arel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi

bir hikmet gözetildiğini görürüz. Bu hikmet ve gayeyi Lâtifeler kitabının müellifi Lâmizade Abdullah Çelebi şöyle izah eder: “*Mizah ve şaka zahiren (görünüşte) tuzak ve tane olup (yem) maksat irfan sahiplerine hakikati ince bir şekilde anlatmaktır.*”

Mevlânâ da der ki: “*Beyt-i men beyt nîst iklim-est / Hezl-i men hezl nîst ta’lîm-est*” (Benim beytim bir beyit değil, ülkedir. Benim latifelerim şaka değil, öğretmektir).

Bundan anlaşılır ki, mizahın asıl gayesi bir hakikati güzel bir üslûpla ifade etmektir. Yani mizah gaye değil, ancak bir vesile, bir vasıtaadır.

Nasreddin Hoca ve Fıkraları

Nasreddin Hocamız yalnız Anadolu insanının değil, bütün Türk Milletlerinin, ayrıca Balkan uluslarının da gönlünde taht kurmuş; Azerbaycan’dan Yugoslavya’ya, Amerika’dan Japonya’ya kadar uzanan geniş bir coğrafyada uluslararası bir şöhrete kavuşarak evrensel bir kimlik haline gelmiş bir şahsiyettir.

Nasreddin Hoca’nın dünya millet ve kültürleri arasındaki yerine işaret etmek maksadıyla sadece hangi isimlerle anıldığını söylemek bile yeterli olur:

a. Türk Dünyasında Nasreddin Hoca:

1. Uygur Türkleri arasında: Nesirdin Ependi
2. Kırgızistan’da: Apendi,
3. Kazakistan’da: Koca Nâsır / Hoca Nâsır
4. Tataristan’da: Huca Nasreddin
5. Azerbaycan’da: Molla Nasreddin,

b. Diğer ülkelerde Nasreddin Hoca:

1. Japonya’da: Nasreddin Hoca Monogatori,
2. Çin’de: Nasreddin Afanti (Uygur Türkleri vasıtasıyla)
3. Rusya’da: Molla Nasreddina olarak tercüme edilmiş
4. Ermenistan’da: Nasra Hoca
5. Arap memleketlerinde de Cuha ve fıkraları Nasreddin Hoca ve fıkraları arasında birçok benzerlikler vardır.

Peki, şöhreti kendi muhitini çoktan aşmış ve cihanşümül olmuş Nasreddin Hoca ve lâtifeleri hakkında bildiklerimiz ne kadar gerçektir? Ona atfedilen fıkraların tarihi, felsefi, dinî ve sosyolojik gerçekliği nedir? Bunlara bakmamız, bunları sorgulamamız gerekiyor.

Tarihi kaynaklara göre aslında Nasreddin Hoca: Bir İslâm âlimi, bir kadı, bir hoca, bir hakîm ve bir imamdır. Selçuklu’nun son dönemlerinde yaşamış

olan Nasreddin Hoca'nın diğer âlimlerden farkı; sözlerini mecazlarla, nüktelerle söylemesi, manaları lâtife ve nükte kabı içinde sunmasıdır.

Lakin mecazdan uzak olan bizler O'nu bir komedyen, bir fıkra imalatçısı haline getirmişiz. Bunu da geçtik. O'na yakıştırılan fıkralara bir bakalım: Bu fıkralarda Hırsızlık mı yapmıyor, rüşvet mi almıyor, yalan mı söylemiyor[!] Bir de obur mu obur; pinti mi pinti... Velhasıl ne kadar olumsuzluk varsa, Hoca'ya mal edilmiş. Daha okumayı yeni yeni heceleyen masum çocuklardan tutun; körpe dimağlardan, üniversite gençliğine, toplumun her kesimine... "Nasreddin Hoca" kılığı altında yuttuğumuz, hazmedip de şifa niyetine sunduğumuz o kadar çamurlu helva var ki!

Bir-iki örnek vermek istiyorum: "Nasreddin Hoca, Konya'ya gittiğinde bir helvacı dükkânına girer. Etrafına hiç bakmadan tezgâha yanaşıp helva yemeye koyulur. Helvacı: 'Be adam! Okkasız, kantarsız, milletin helvasını ne hakla yiyorsun?' diye Hoca'yı dövmeye başlayınca, Hoca: 'Bu Konyalılar ne iyi adamlardır; helvayı adama döve döve yedirirler.' demiş."

Fıkra burada biter. Hep birlikte yıllardır güleriz. Güler de çocuklarımıza, torunlarımıza anlatırız. Bir de güya "gülerken düşünürüz" Öyle bellemişizdir: Hoca'nın fıkraları güldürürken düşündürür!

Pekâla! Yeterice güldük... Biraz da düşünelim; bu fıkradan ne cevherler öğrendik? 1. Hoca resmen "hırsızlık" suçunu işliyor. 2. Hoca; bir taraftan dayak yerken, bir yandan da helva yemeye devam eden bir "aptal" durumuna düşürülüyor. Dolayısıyla böyle bir fıkra: Nasreddin Hoca'nın ne kimliğine, ne temsil ettiği dünya görüşüne ne de bulunduğu makama asla uymamaktadır.

Başka örnek: Bir gün Nasreddin Hoca ile Timur Leng beraber yürürlerken yerde bir ayna bulurlar. Timur aynayı alır ve yüzüne tutar. Yüzünün çirkinliğini görünce ağlamaya başlar. "Neden ağlıyordun sultanım?" diye soran hocaya "Ben ne kadar çirkin bir adammışım, onun için ağlıyorum" diyince Hoca da ağlamaya başlar. Bu sefer Timur: "Hadi ben kendi çirkinliğime ağlıyorum, ya sen niye ağlarsın be Hoca" diye sorar. Hoca da: "Sultanım, sen kendi çirkinliğini bir defa gördün, ağlamaya başladın. Ben ise, senin bu çirkin yüzünü her gün görüyorum, nasıl ağlamam bu talihsizliğime!" diye cevap verir.

Tahlile gerek yok; çünkü Timur ile Nasreddin Hoca aynı devirde yaşamamıştır, aralarında yüz yıla yakın zaman farkı vardır. Dolayısıyla Timur-Nasreddin Hoca fıkraları tamamen uydurmadır.

Bugün Nasreddin Hoca fıkraları diye anlatıp güldüğümüz birçok fıkra 16. Asır Osmanlı âlimlerinden Lâmi'î-zâde Abdullah Çelebi'nin Letâif (Lâtifeler) isimli kitabında geçer. Üstelik "Deliler ve divanelerle ilgili lâtifeler" bölümünde.

Nasreddin Hoca'ya atfedilen en meşhur fıkralardan ve ilköğretim kitap-

larında bile yer alan biri “Bindiği dalı kesen Nasreddin Hoca” fıkrasıdır. Hâlbuki bu fıkrâ Nasreddin Hoca ile aynı devirde ve farklı coğrafyalarda yaşayan ve muhtemelen birbirlerini hiç görmeyen Şeyh Sadi’nin “Bostan” adlı kitabında “kendi nefesine kötülük eden insan” misalinde zikredilir. Bindiği dalı kesen adam, kendine kötülük eden budala bir adam olarak anlatılır. Dolayısıyla böyle bir fıkrânın Nasreddin Hoca’ya ait olması mantıken ve tarihen mümkün değildir.

Kaynaklara Göre Nasreddin Hoca

Malumdur ki, tarih efsane ve rivayetlere göre değil, belge ve kaynaklara göre yazılır. Nasreddin Hoca da bir tarihi şahsiyet. O halde belge ve kaynaklara göre Nasreddin Hoca kimdir, hakkındaki kesin bilgiler nelerdir, onlara bakmalıyız. Tarihi kaynaklara göre Nasreddin Hoca hakkında bildiklerimiz şunlardır:

Nasreddin Hoca [Hâce Nasrüddîn] Selçuklular zamanında yaşamış; imamlık, kadılık ve medresede hocalık vazifeleri yapmış bir âlimdir.

1208 yılında Eskişehir’e bağlı Sivrihisar kasabasının Hortu Köyü’nde dünyaya geldi. Babası Abdullah Efendi, annesi Sıdika Hatun’dur. Babası Hortu Köyü Camii’nin imamıydı. Küçük Nasreddin ilk eğitimini babasından aldı. Kuran-ı Kerim’i ezberledi. Medrese tahsili gördü. Arapça ve Farsçayı öğrendi. Başta Hoca Fakih olmak üzere, devrin meşhur âlimlerinden dersler aldı. Babasının vefatından sonra Hortu Köyü Camii’nde bir süre imamlık yaptı. Konya’nın Akşehir ilçesinde Seyyid Mahmud Hayranî adında meşhur bir âlim vardı. Nasreddin Hoca onun talebesi olmak, ondan feyz almak maksadıyla 1238 yılında Akşehir’e göç etti. O devrin âlimlerinden Mevlânâ Celaleddin Rumi ile de görüştü.

Nasreddin Hoca halk ile iç içe yaşamış, herkes gibi bağ bahçe işlerini kendisi yapmış, yetiştirdiği meyve ve sebzeleri pazarda satmış, odununu dağdan kendisi getirmiş, buğdayını değirmene kendisi götürmüştür. Kimseye minnet etmemiş, ailesini elinin emeği, alınının teriyle geçindirmiştir.

Kaynaklardan öğrendiğimiz bilgilere göre, Nasreddin Hoca’nın hanımı da takva sahibi, salih bir kadındı. Hoca’nın Fâtıma Hatun ve Dürrü Melek isminde iki kızı ve Ömer adında bir oğlu vardı. Son zamanlarda yapılan araştırmalara sonucunda, Nasreddin Hoca’nın bazı ilmî eserleri de olduğu tahmin edilmektedir. Ancak bu eserlere henüz ulaşamamıştır.

Nasreddin Hoca 1284 yılında Akşehir’de 76 yaşında vefat etti. Kabri Akşehir’dedir, ziyaret edilmektedir.

Tarihi kaynaklara baktığımızda, Nasreddin Hoca’nın adına ilk defa Saltuknâme’de rastlamaktayız. Saltuk-nâme, 1480’lerde Cem Sultan’ın arzusu üzerine maiyetinden Ebu’l- Hayr Rûmî tarafından kaleme alınan ve Sarı Sal-

tuk menakıbını anlatan mensur bir eserdir. Sarı Saltuk Anadolu'da ve özellikle Rumeli'de İslamiyet'i yayan büyük kahraman ve velî sıfatlarıyla asırlarca kabul gören, şahsiyeti etrafında yalnız Müslümanların değil, Balkan Hristiyanlarının arasında bile, özel bir kült teşekkül eden bir şahsiyettir.

Bu kaynakta anlatıldığına göre, Sarı Saltuk, Akşehir'e gitmiş, Nasreddin Hoca'nın evinde misafir olmuş ve Hoca'yla sohbet etmiştir. Bu bölüm şöyle anlatılır:

"... Andan turup Molla Nasreddin birle görüşdi. Ayıtdı: Mevlânâ sizlere çokdan iştiyâkim var idi görmeğe. Bihamdi'llâh müyesser oldu. Andan turdılar. Musâhebet iderek şehre geldiler. Serveri Monla Nasreddin kendü evine getürdi kondurdu. Kaçan kim Server kapudan içerü girdi bakup dahi ayıtdı: "Bu evcüğezinüz Molla bi'llâh mülk midür?" Nasreddin ayıtdı: "Server dünyâda benim bu üç nesne hemân mülkümdür, bâkisi benim değildir. Zîrâ ki gice gündüz benden anlar ayrılmazlar." (...) Pes Nasreddin Hoca taşra gitdi. Server ayıtdı: "İmdi kişi dünyâdan âhirete gitdükdünce anunla ne nesne kim bile giderse anun mülki ola. Bilesünce gide kendüden ayrılmaya ol ne ola?" didi. Fikr eyledi ayıtdı: "Hay anun biri ilimdür ve biri ameldür kim dünyâdan kişiyle bunlar ayrılmaz bile gider. Fe-ammâ ol vücûdun biri ney ki, ikisi hod bunlardur. Ol birin kat'an fikr idemedi mütehayyir oldu turdu. Pes birezden Nasreddin Hoca kapudan içerü girüp selâm virdi. Dahi ayıtdı: "Server ol kazıyye kim fikr idersüz ne ola, ol ihlâs-ı kalbdür." (...) Pes Server çün anı işitdi. Tahsîn idüp; "Hûb buyurdunuz", didi. Pes bildi kim bu Molla Nasreddin; gerçi zâhirde hep söylediği mecâzdur velî hakikat söylemiş. Mecâzı sırrı sûret eylermiş, bu bir remiz imiş. Bu kişi tekin er değildir. (...) Pes bir nice gün Nasreddin ile oldu âhir vedâ idüp (Akşehir'den ayrıldı)..."

Saltuknâme'deki bu sahneden anlaşılacağı üzere;

1. Nasreddin Hoca yaşadığı dönemde tanınan bir isimdir, Sarı Saltuk gibi başka alanda şöhret sahibi bir zat kendisini ziyaret etmiş ve fikir alışverişinde bulunmuştur.

2. Nasreddin Hoca'nın sözlerinin bir zahiri, bir de batni, bir hakiki bir de mecazi anlamı vardır. Mühim olan, mecazdaki hakikati bulabilmektir.

Nasreddin Hoca fıkralarında hanımı da önemli bir rol oynar. Bu fıkralara baktığımızda Hoca'nın hanımı çok defa aykırı, uyumsuz, anlayışsız, inatçı, çirkin ve çoğu zaman Hoca'yı tezyif eden davranışlarıyla dikkatlere sunulmaktadır. Mesela en meşhurlarından "Kedi Eti Yedi" fıkrasında Nasreddin Hoca'nın hanımı hem kıt akıllı, hem de yalancı konumundadır.

Hâlbuki en sağlam kaynaklardan Saltukname'de Nasreddin Hoca'nın hanımına da yer verilmiştir. Saltuknâmede anlatıldığına göre, Sarı Saltuk ikinci kez Akşehir'e gelir ve Nasreddin Hoca'yla görüşmek için evine uğrar. Fakat Hoca evde yoktur; Sivrihisar'a ve Afyonkarahisar'a ders vermeye gitmiştir.

Bu bölüm şöyle anlatılır:

“... Pes Server andan durdu. Hoca Nasreddin evine geldi. Kapı kakdı. Hatun kapı ardına gelüp, “Kimsüz?”, didi. Server ayıtdı: “Ben şerîf Saltihum. Kanı Hoca kandadır?”. Pes Hatun ayıtdı: “Server, Hoca Sivrihisar’a ve Karahisar’a gitdi.” Server ayıtdı: “Ol yirler ekser kâfirlikdür. Anda neyler?” Hatun ayıtdı: “Sivrihisar’un mutasarrıfları haber gönderdiler. Dahi ayıtdılar: “Gelsün bize biraz akıl koysun, biz dahi iller gibi uslanalum... (...) Pes Server ayıtdı: “Hayf bize birkaç nasihat ide dirdüm, bulmadum.” Hatun ayıtdı: “Ben sana nasihat eylesen kabul eyle eylesen.” Server ayıtdı: “Buyurgıl işidelüm.” Hatun ayıtdı: “Nasihat budur kim, evvel bu kim dünyada fâsık, fâcir, fâsid ile alaka eyleme. Ve dahi yâd kimseye kendüni ve dahi malunı inanma. (..) Ve diliünden tevbe ve istiğfârî koma. Kendüne ne sanursan her mü’mine anı sanasın. Allah’dan korkup ve Resûl’den utanasın. Ve âhiret için bunda amel-i ahsen idesün. Dahi yaramazlardan kaçasın, yaramazlık etmeyesin, sakinasın. Ve günah çokluğun etmeyesin kim gönlün kararmaya. Tâ mükâşefe her dem sana zâhir olup sırra vâkıf olasın. Âyine-i dilde Hakk’ı müşâhede idesin” didi. Server bu nasihatleri ol âhiret bacısından işidicek (...) gitdi...”

Bu kaynaktan öğrendiğimize göre, Nasreddin Hoca’nın hanımı da, Nasreddin Hoca’ya yakışır bir şekilde ilim, irfan sahibi, akli başında, hoş sohbet saliha bir hanımdır.

Nasreddin Hoca’dan bahseden bir diğer kaynak da, Evliya Çelebi’nin meşhur Seyahatnamesidir. Evliya Çelebi [v. 1682] Nasreddin Hoca’dan “Fazîlet-i bâhire sahibi, hazır cevap ulu bir sultan idi” ifadeleriyle bahseder.

Burada çok ilginç ve şaşırtıcı bir tablo var: Tarihi kaynaklara ve belgelere, yani 15. Yüzyıldan baktığımızda şöyle bir Nasreddin Hoca portresini görürüz:

Nasreddin Hoca: Bir âlim, bir kadı, adı üstünde bir hoca, bir hakîm ve bir imam; yani; İslâm âlimi, İslâm hukukçusu, medrese hocası, bir bilge ve Akşehir Ulu Camii’nin imamı,

Seyyid Hayranî’nin talebesi, takva sahibi bir mümin. Diğer âlimlerden tek farkı; sözlerini mecazlarla, nüktelerle söylemesi, manaları lâtife ve nükte kabı içinde sunması ve halkla iç içe yaşamış olması... Söylenbilir. Yine, tarihi kaynaklara baktığımızda Nasreddin Hoca’nın hanımını da şöyle tasvir edebiliriz: İlim, irfan ve edep sahibi sâliha bir kadın; sözü sohbeti dinlenen, akıllı, zeki bir hanım.

Günümüzden, yani 21. yüzyıldan, kendisine atfedilen ve ilkokul kitaplarına kadar girmiş olan fıkralarından baktığımızda ise şöyle bir Nasreddin Hoca portresiyle karşılaşıyoruz:

Hırsızlık yapan, rüşvet alan ve veren, insanları kandıran, dolandırıcılık yapan, yalan söyleyen, obur ve pinti, bazen dinle bile alay eden gayr-i ciddi

bir Nasreddin Hoca. Hanımı da; saf, akılsız, çirkin, hiç sevilmeyen, ne yaptığını bilmeyen bir kadın.

Peki, nasıl olmuş da tarih ve hakikat ters yüz edilmiş? Bunun iki sebebi var:

Birincisi: Nasreddin Hoca'ya atfedilen fıkraların -mübalağasız- yüzde doksanının sonradan uydurulmuş olmasıdır. Bu gerçeği; tarihçi ve edebiyatçı Ahmet Rasim şöyle tespit eder: *“Menâkıb-ı lâtifesine [hoş menkıbelerine] ait fıkârâtın [fıkraların] elbette pek çoğu sonradan kendisine isnad edilmiştir. Hele birtakım şeyler Hoca'nın müsellem-i cihân olan [dünyaca kabul edilen] iffet-i ahlâkı ve asırlardan beri mazhar olduğu ihtirâmât ile kâbil-i tevfik [uygun] değildir.”*

İkincisi: Elde kalan % 10 civarındaki fıkralara bakarsak: Mecazı hakikat zannetmemiz, fıkraların hikmet yönünü ihmal ederek zahirine bakıp aldanmamızdır.

Halbuki, Nasreddin Hoca'dan ilk bahseden Saltuknâme [1480] isimli eserde Nasreddin Hoca lâtifelerinin nasıl anlaşılması gerektiğine dair önemli bir ipucu vardır. Nasreddin Hoca'yı bizzat ziyaret edip onunla sohbet eden Sarı Saltuk Gazi şöyle der: *“Molla Nasriüddin gerçi zahirde hep söylediği mecazdır, lâkin hakikat söylemiş. Mecazlı sözlere suret giydirmiş. Bu da bir remz, işaret imiş.”*

Belagatın, edebiyatın en temel kaidesidir: *“Unzur ila men kâle, ve limen kâle, ve limâ kâle ve fima kâle”* Yani bir sözü kim söylemiş, kime söylemiş, niçin söylemiş, ne makamda söylemiş? Sadece söze bakılmaz. Bugün bu kaidede iletişim literatüründe 5 N 1 K olarak ifade ediliyor. Yani; “ne? ne zaman? nerede? nasıl? neden? kim?”

İşte Nasreddin Hocamız da bir 5 N 1 K kurbanıdır. Maalesef ona atfedilen sözlerin gerçekten ona ait olup olmadığını sorgulamadığımız gibi, sadece sözün zahirine takılıp kalmışız.

Nasreddin Hoca fıkralarına bazı şerh ve yorumlar yapılmıştır. Bunlardan en tanınmış Konya'lı Seyyid Burhaneddin'in [v.1897] Letâif-i Nasreddin Hoca isimli tasavvufî şerhidir. O kitap ve başka şerhleri de nazara alarak Hocanın fıkralarının nasıl anlaşılması gerektiğine dair sadece bir örnek vermek istiyorum:

Nasreddin Hoca bir gün eşiğine yükünü sarar, pazarın yolunu tutar. Yükler eşiğin sırtında olduğu için, kendisi yayan yürümektedir. Eşek yürürken yolda gördüğü -affedersiniz- diğer merkeplerin pisliklerini koklar. Hoca da; *“Demek çok beğendi”* diye kokladığı pislikleri bir bezle alarak eşiğin torbasına doldurur. Pazar dönüşü eşiği ahıra bağlar ve tezeklerle dolu torbayı ağzına takar. Tabii, yem bekleyen eşek tezeklerle dolu torba bağlanınca başını hızla sağa sola sallamaya başlar. Hoca kızar ve eşiğe şöyle hitap eder: *“Bana*

bak herif! Neden yemiyorsun şimdi? Sen beğendin, ben doldurdum!”

Fıkra burada biter. Buna güleriz ve değişik vesilelerle anlatırız. Bu, fıkranın zahiridir. Bir de batını, şerhi vardır. Bu fıkradan alınacak ibretler vardır. Şerhlerde bu ibret şöyle ifade edilir:

“Bu dünya: içinde hayır şer, iyi, kötü, temiz, pis şeylerle dolu bir yoldur. İnsan da bir yolcudur. Eşek, insanın ruhuna binek olan bedendir, yani nefis. Yoldaki o pislikler, günahlardır. Fakat insan, eşek gibi inat ve eşek gibi ahmak olduğu için midir, bilinmez, hep pis ve murdar şeylere heves eder. Lakin bir gün bu yolculuk biter... Ahiretin pazarı kurulur. Ve insana dünyada iken topladığı o pislikler birer birer yedirilir. Günahlar birer leştir, birer pisliktir; onlara ancak merkep meşrepli adamlar heves eder!”

İşte, fıkra diye güldüğümüz bu hadise şerhiyle değerlendirilince fıkra olmaktan çıkar, bir ibret ve hakikat dersi olur.

Netice

Nasreddin Hoca konusunda birçok araştırma ve tez yapılmış; tebliğler sunulmuştur. Ulaşılan ortak noktalar özetle şöyledir: Sahibi belirli-belirsiz her ilginç fıkra zaman içinde Nasreddin Hoca'ya mal edilmiş; tarih içinde fıkra sayısı 300'lere ulaşmıştır. Hâlbuki Nasreddin Hoca'ya isnat edilen lâtifelerden ancak 60-70 civarındaki lâtife Hoca'nın tarihi, ilmi ve manevi şahsiyetine uymaktadır.

Yapılması gereken nedir?

Yapılması gerekeni şöyle bir misalle anlatalım: Farz edelim; tarihi meşhur bir cami zelzele neticesinde yıkılmış, harap olmuş. Aradan yüzyıllar geçmiş. Bu camiyi yeniden inşa ve ihya etmek istiyoruz. Elimizde caminin şekline, mimari özelliklerine dair bazı sağlam belgeler var. O halde yapılması gereken iş; caminin mimari özelliklerine dair belgeleri esas alıp, o devirdeki mimari özellikleri göz önünde bulundurup camiyi bu esaslar üzerine bina etmektir. Yapılan eser belki aynen orijinali gibi olmayacaktır ama gayrı da olmayacaktır.

Nasreddin Hocamız da harap edilen bir kültür şahsiyetimizdir.

Nasreddin Hoca'nın gerçek şahsiyetini ortaya koymak ve ona isnat edilen fıkraların sıhhatini tespit etmek için yapılması gerekenleri maddeler halinde şöyle söyleyebiliriz:

1. Muteber kaynaklardan Nasreddin Hoca'ya atfedilen lâtifeler tespit ve tasnif edilmelidir.
2. Tespit ve tasnif edilen lâtifeler tarihsellik ve gerçeklik bakımından kritiğe tabi tutulmalıdır. Mesela Nasreddin Hoca'ya isnat edilen fıkra-

ların bir bölümü Timur Lenk ile Hoca arasında geçen lâtifelerden oluşur. Hâlbuki Timur ile Nasreddin Hoca aynı devirde yaşamamışlardır. Timur; Nasreddin Hoca'nın vefatından 52 yıl sonra [1336] doğmuştur. Dolayısıyla Hoca-Timur fıkraları tamamen uydurmadır, bunlar tereddüt etmeden elenmelidir.

3. Tespit edilen lâtifeler sosyolojik tahlile de tabi tutulmalıdır. Yani o devrin sosyolojisi nasıldır? İnsanlar nasıl yaşar, nasıl düşünür, nelerden hoşlanır... Vs. Meselâ Nasreddin Hoca'nın yaşadığı devir Selçuklunun yıkılmaya yüz tuttuğu, Anadolu'da Moğol istilâlarının yaşandığı çileli bir dönemdir. Bu devirde insanlar tasavvufa yönelmişlerdir. Yunus ve Mevlâna düşüncesi hâkimdir. Dolayısıyla, Hoca'ya isnat edilen fıkraların elbette tasavvufî bir boyutu olmalıdır.

4. Nasreddin Hoca'ya atfedilen lâtifelerin bazıları, Hoca'nın yaşadığı dönemden önce de anlatılmış, kitaplara geçmiştir. Mesela, Nasreddin Hoca'ya isnat edilen bazı fıkralar milattan önce 600'lü yıllarda yaşayan Eski Yunan edebiyatçısı Ezop Masalları'nda; bazıları 9. yüzyılda kaleme alınan Binbir Gece Masalları'nda; bazıları eski Hint masallarında, bazıları da Şeyh Sadî'nin Bostan'ı ve Mevlânâ'nın Mesnevîsinde geçmektedir. Dolayısıyla bu maddeye giren fıkralar da elenmelidir.

5. Elde kalan lâtifeler; eğer tarihi gerçekliğe, Nasreddin Hoca'nın dini-ilmî şahsiyeti ve üslûbuna uyuyorsa bu fıkraların "hakikate yakın" olduğuna hükmedilebilir. Bazı lâtifeler de ilk bakışta, zahiren akla ve mantığa uygun gelmeyebilir. O zaman da yapılacak iş, o latifede mecazi bir mana olup olmadığına bakmaktır. Bunda da rehber, Nasreddin Hoca latifelerine yapılan şerh ve izahlar, edebiyat, dil, üslûp kaideleri ve hikmet olmalıdır. Mecazi mana tespit edilmeli, lâtifelerdeki hakikatlere, kıssalardaki hisselerle işaret edilmelidir.

Yapılacak böyle bir çalışma neticesinde, Ebu'l- Hayr-ı Rûmî'nin Saltuk-nâmesinde işaret ettiği, Evliya Çelebi'nin Seyahatnâmesinde "Ulu Sultan" ifadeleriyle tanıttığı, Seyyid Burhaneddin'in şerhiyle tecrübe ettiği mecazdan hakikate ulaşılabilecek, adı üstünde bir "hoca" olan Nasreddin Hoca' gerçek kimlik ve şahsiyetiyle arzı endam edecektir.

Böylece Nasreddin Hoca'nın; bir 'Medrese Hocası' olarak ilmî şahsiyetine; bir 'Cami İmamı' olarak manevî şahsiyetine, bir 'Kadı' olarak hâkim ve âdil şahsiyetine, bir hakîm yani bir bilge kişi olarak hikmet ve bilgeliğine yakışır lâtifeler ortaya konulacak, fıkraların 'nükte'; kıssaların 'hisse', masalların 'mesel' arka plânına işaret edilecektir.

Başta Millî Eğitim Bakanlığımız olmak üzere, bütün eğitim camiamızdan bu konulara hassasiyetle eğilmeleri temennimizdir. Çünkü Nasreddin Hoca bir kültür, bir semboldür, bir rol modeldir. Nesillerimize Hoca'yı ve temsil ettiği kültürü doğru şekilde anlatmak bir vazifedir. Özellikle edebiyatçıların,

tarihçilerin, sosyologların, velhasıl bütün eğitimcilerin bu konuya el atması bir vazifedir.

Necip Fazıl der ki: “*Ruhumuzu, tarihimizi, daha nice şeyimizi yeniden keşfetmek borcunda olduğumuz gibi, bilindiği sanılan neler var ki, onları yeniden ele almak ve özlerine nüfuz etmek mecburiyetindeyiz. Bunların başında Hâce Nasrüddin gelir.*”

Nasreddin Hoca bir âbidemizdir. Bu tarihi ve kültür abidemizi –ve daha nicelerini- gerçek kimlik ve şahsiyetleriyle tanıtmak; tarihi eserleri inşa ve ihya etmek kadar, belki de daha fazla hayati önemi haiz bir meseledir.

Kaynakça

- Abak, Şaban, Tarifi Bende -Bir İslâm Âlimi Olarak Nasreddin Hoca-, 2012.
 Albayrak, Nurettin, “Nasreddin Hoca”, *Diyanet İslâm Ans.*, İstanbul, 2012.
 Boratav, Pertev Naili, *Nasreddin Hoca*, Ankara 1996.
 Brenifier, Oscar - Millon, Isabelle, *Nasreddin Hoca ile Düşünmeyi Öğrenmek*, İzmir, 2012.
 Ebu'l-Hayr-i Rûmî, *Saltuknâme*, Neşr: Şükrü Halûk Akalın, Ankara, 1987.
 Gökalp, Ziya, *Halk Hikâyeleri ve N. Hoca'nın Latifeleri*, İstanbul, 2012.
 Gölpınarlı, Abdülbâki, *Nasreddin Hoca*, İstanbul, 1961.
 Güney, Eflâtun Cem, *Nasreddin Hoca Fıkraları*, İstanbul, 1995.
 İzbudak, Veled Çelebi, *Letâif-i Hoca Nasreddin*, İstanbul, 1909.
 Kısakürek, Necip Fazıl, *Nasreddin Hoca, İzahlı Fıkralar*, İstanbul, 2013.
 Koz, M. Sabri, *Letâif, N. Hoca Fıkralarının İlk Baskısı*, İstanbul, 2015.
 Lâmiî-zâde Abdullah Çelebi, *Latifeler*, Haz. Yaşar Çalışkan, İstanbul, 1997.
 Mevlanâ Celaleddin Rûmî, *Mesnevî-i Şerif*, Terc. Veled İzbudak, Ankara, 1990.
 Sadi-i Şirâzî, *Bostan*, Terc. Hikmet İlaydın, İstanbul, 1997.
 Sakaoğlu, Saim - Alptekin, Ali Berat, *Nasreddin Hoca*, Ankara, 2009.
 Seyyid Burhaneddin Çelebi, *Letâf-i Nasreddin Hoca*, (Burhaniye Tercümesi), 1885. *Türk Edebiyatı Dergisi* [Nasreddin Hoca Özel Sayısı].
 Türmen, Fikret, *Nasreddin Hoca Latifeleri*, (Burhaniye Tercümesi), İstanbul, 2013.